

Світлана АНДРЕНКО

*помічник ректора Ректорату Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
кандидатка юридичних наук
e-mail: sweta-a@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-2900-3120*

Владислав ЄМЕЦЬ

*здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії з Права)
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: v.lyemets@khai.edu,
ORCID: 0009-0007-8195-9406*

Тетяна ЛАЗАРЕВА

*провідна інженерка кафедри права Національного аерокосмічного університету
ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: t.lazareva@khai.edu,
ORCID: 0009-0009-3827-6102*

ЕКСТРЕМІЗМ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Анотація: У тезах досліджується новий вид екстремізму - «молодіжний екстремізм», де його головною відмінністю від інших, на думку авторів, є ідея глобалізації та розвитку цифрових технологій, що створюють нові загрози для поширення екстремістських ідей, оскільки радикальні групи активно використовують інтернет для вербування молодих людей. Розглянуто елементи соціальної сутності екстремізму, проаналізовано його історичні та сучасні прояви.

Ключові слова: екстремізм, молодіжне середовище, тероризм.

Abstract: The thesis examines a new type of extremism - “youth extremism”, where its main difference from others, according to the authors, is the idea of globalization and the development of digital technologies, which create new threats to the spread of extremist ideas, as radical groups actively use the Internet to recruit young people. The elements of the social essence of extremism are considered, its historical and contemporary manifestations are analyzed.

Keywords: extremism, youth environment, terrorism.

Сучасне українське суспільство знаходиться на етапі активних реформ і трансформацій у всіх сферах життя, прагнучі до побудови ринкової економіки, незалежної правової держави та демократичного громадянського суспільства. Політичні явища та швидкі зміни у світі вимагають залученості не тільки від дорослого населення, але й від молоді, яка також стикається з новими викликами.

Проте молоде покоління, не маючи достатнього життєвого досвіду і зіткнувшись із розривом між задекларованими в суспільстві правами та їх фактичною реалізацією, часто відчувається уразливо. Це призводить до того, що деякі молоді люди вступають у конфлікт із законом, стають частиною асоціальних і криміногенних груп або екстремістських рухів.

Така ситуація зумовлює необхідність посиленої уваги до формування в молоді громадянської відповідальності, правової свідомості та патріотизму. Це можливо шляхом освітніх програм, профілактичних заходів і зміцнення моральних цінностей, які допоможуть зменшити рівень асоціальної поведінки серед молоді.

Соціальний аспект актуальності цієї тематики полягає в особливому статусі екстремізму в ієрархії соціальних проблем [1, с. 297]. Екстремізм, особливо екстремістська поведінка серед молоді, є надзвичайним явищем, яке часто спричиняє серйозні наслідки для держави, суспільства та окремих осіб. В останні роки прояви екстремізму в молодіжному середовищі стали більш небезпечними для суспільства, ніж у будь-який попередній період існування держави.

Проблема екстремізму в молодіжному середовищі має не лише правові, але й соціальні наслідки. Зростання кількості молодих людей, залучених до радикальних угруповань, може призводити до дестабілізації громадського порядку, поширення насильства та ненависті, що загрожує як внутрішній безпеці країни, так і її міжнародним відносинам. Дослідження соціальних коренів цієї проблеми дозволить краще зрозуміти механізми виникнення екстремістських настроїв у молоді та знайти ефективні методи їх попередження.

Поряд із загрозою для суспільного ладу, екстремізм серед молоді може мати згубний вплив на особистість, яка потрапляє під вплив радикальних ідей. Це може призводити до соціальної ізоляції, втрати перспектив професійного та особистісного розвитку, а також до конфліктів із законом. Тому вивчення цієї проблеми є важливим не лише з точки зору державної безпеки, а й у контексті соціального захисту молоді від негативного впливу екстремістських ідеологій.

Також варто зазначити, що глобалізація та розвиток цифрових технологій створюють нові загрози для поширення екстремістських ідей, оскільки радикальні групи активно використовують інтернет для вербування молодих людей. Тому проблема екстремізму в молодіжному середовищі стає все більш складною і потребує комплексного підходу для її вирішення.

У суспільстві все частіше формується розуміння того, що кримінологічний підхід до попередження таких небезпечних злочинів, як екстремізм, не можна вважати єдино правильним і соціально ефективним. Це підкреслює необхідність розробки педагогічної концепції соціально-культурної профілактики екстремізму та її наукового вивчення.

На сьогодні у теорії соціально-культурної діяльності відсутні науково-педагогічні обґрунтування методології, теорії та практики профілактики екстремізму, особливо в

контексті організації соціально-культурної взаємодії та варіативної соціально-культурної діяльності.

Важливо враховувати, що педагогічний аналіз соціально-культурної профілактики екстремізму базується на сукупності соціально-економічних, суспільно-політичних та нормативно-правових умов. Ці фактори створюють передумови для первинної профілактики екстремістської поведінки та поширення екстремістської ідеології, а також сприяють запобіганню агресії, ксенофобії, націоналізму та іншим асоціальним проявам. Розробка такої концепції допоможе не тільки знизити рівень екстремізму в молодіжному середовищі, але й сприятиме формуванню стійких механізмів соціальної інтеграції та зміцнення соціальної стабільності.

Враховуючи актуальність і гостроту соціального явища екстремізму, його вивчення стало предметом дослідження багатьох сучасних наукових дисциплін. Психологія досліджує індивідуальні мотивації та психологічні механізми, що спонукають до екстремістських дій. Політологія розглядає екстремізм у контексті політичних ідеологій, рухів і державної політики. Соціологія аналізує соціальні умови, які сприяють виникненню та поширенню екстремістських настроїв у суспільстві. Педагогіка зосереджується на розробці освітніх програм і методик для профілактики екстремізму серед молоді, а соціальна психологія — на взаємодії індивіда із соціумом та його реакції на соціальні впливи. Кримінологія, своєю чергою, вивчає екстремізм як різновид злочинної поведінки, його правові аспекти та способи запобігання екстремістським злочинам. Вивченню сутності екстремізму досліджували Ю. Безсусідня, А. Благодарний, В. Бояров, Ю. Вігомський, І. Галицький, В. Гусєв, Д. Зоренко, Ю. Ірха, Е. Кісілюк, М. Кобець, М. Коваль, Д. Савочкін, С. Сарбаш, Т. Рева, А. Рубан, В. Тиква, А. Тодосієнко, М. Стрельбицький, Е. Федосов, А. Чайковський, О. Чуваков, В. Шакур, Я. Ярош та інші.

Серед кордонних фахівців, які вивчали питання протидії екстремізму, можна назвати праці таких Дж. Гобсбаум (Велика Британія), Р. Наджафгулієв (Республіка Азербайджан), Ж. Нурбекова (Республіка Казахстан) та інших.

Незважаючи на велику кількість публікацій з названої тематики, належного наукового осмислення питань попередження молодіжних екстремістських проявів у закладах вищої освіти як елементу сектору критичної інфраструктури поки що не достатньо.

З метою найбільш ефективного попередження молодіжних екстремістських проявів у закладах вищої освіти як елементу сектору критичної інфраструктури необхідно вивчати та запроваджувати в Україні позитивний досвід інших країн.

Якщо провести аналіз, то можна стверджувати, що досвід держав у протидії екстремізму дає багато прикладів ефективної політики та заходів. Один із них - приклад

США. У 1993 році Міністерством оборони США було ухвалено Статут FM 100-19, FM 7-10 «Внутрішньодержавні операції», який визначає, що збройні сили можуть брати участь у спеціальних операціях, спрямованих на припинення діяльності екстремістських організацій. Важливу роль у протидії екстремізму також відіграють такі органи, як Міністерство оборони, Агентство національної безпеки (АНБ), Національний контртерористичний центр, а також деякі громадські організації, які отримали відповідні повноваження.

У Великобританії відповідальність за екстремістські правопорушення регулюється низкою законодавчих актів. Це не тільки закони, спрямовані на захист національної безпеки, але й ті, що стосуються суміжних сфер. Наприклад, Закон про публічний порядок 1986 року, Закон про тероризм 2000 року та Закон Північної Ірландії 1996 року. Особливу увагу привертає стратегія боротьби з екстремізмом та радикалізацією під назвою «Prevent», оновлена версія якої була затверджена у 2011 році [2].

У Новій Зеландії проблема екстремізму загострилася після трагедії в місті Крайстчерч у 2019 році, коли нападник з ультраправими поглядами вбив 50 мусульман у місцевих мечетях. Після цього прем'єр-міністр Джасінда Ардерн підкреслила, що екстремізм є глобальною проблемою, і країнам слід об'єднати зусилля для боротьби з нею [3].

Ці приклади показують, що кожна країна розробляє свої методи боротьби з екстремізмом на основі власних викликів, однак глобальна співпраця у цій сфері також має велике значення для запобігання загрозам і збереження безпеки.

В українській фаховій літературі можемо помітити декілька підходів до правової регламентації протидії екстремізму. Наприклад, Ю. Ірха [4, с. 64]), враховуючи, що екстремістська діяльність створює передумови до проведення терористичної діяльності, пропонують передбачити відповідні зміни щодо закріплення визначення екстремістської діяльності та екстремістських матеріалів у законодавстві про боротьбу з тероризмом. Натомість інші науковці, наприклад, [5, с. 104] пропонують опрацювати проект окремого Закону України про протидію екстремізму. Оскільки екстремістські прояви можуть мати ознаки як кримінального, так і адміністративного правопорушення, то прихильники обох підходів погоджуються у тому, що варто внести відповідні зміни до КК України та адміністративного законодавства.

На наш погляд, прийняття окремого Закону про протидію екстремізму є недоцільним з кількох ключових причин:

1. *Невизначеність термінології.* Термін «екстремізм» та інші оцінні поняття в цьому контексті мають досить широкий характер. Це може призвести до неоднозначності в тлумаченні та застосуванні закону, що ускладнить його ефективне виконання.

2. *Корупційні ризики*. Попередні проекти подібних законів містили чинники, що могли б сприяти корупції. Проекти, зареєстровані до 2013 року, часто не відповідали вимогам антикорупційного законодавства, що також є вагомим аргументом проти прийняття такого закону [6].

3. *Міжнародний досвід*. Більшість демократичних країн не мають окремих законів про протидію екстремізму. Винятком є авторитарні або тоталітарні режими, такі як країни Російська федерація. У європейських державах питання протидії екстремізму врегульовано через кримінальне законодавство, де відповідальність за екстремістські дії визначена в рамках окремих правопорушень.

Проте, боротьба з екстремізмом є необхідною для забезпечення національної безпеки та має здійснюватися через такі заходи:

1. *Протидія кіберекстремізму*. Створення механізмів для попередження поширення екстремістських ідей у соціальних мережах шляхом пропагування толерантності та національної культури.

2. *Контроль за контентом*. Держава та громадські організації повинні здійснювати контроль за небезпечним контентом в Інтернеті, обмежуючи його доступність для громадськості з дотриманням прав на свободу інформації.

3. *Робота з неповнолітніми, схильними до екстремізму*. Виховання молодого покоління у школах та сім'ях із акцентом на правові та моральні норми допомагає уникнути залучення до екстремістських організацій через формування стійкої морально-етичної бази та правової свідомості. Важливо, щоб діти з раннього віку засвоювали основні принципи прав і обов'язків у суспільстві, розуміли цінність закону, толерантності та взаємної поваги.

4. *Ключовими елементами антиекстреміського виховання є:*

- *правова грамотність* - ознайомлення дітей з базовими правами людини, свободами та відповідальністю, що допоможе їм усвідомлювати негативні наслідки залучення до екстремістських або незаконних груп.

- *моральні норми* - акцент на таких цінностях, як повага до інших, толерантність, емпатія, що допоможе молодим людям розвивати критичне мислення та протистояти радикальним ідеям.

- *залучення родини* - важливо, щоб батьки активно брали участь у процесі виховання, створювали довірливі стосунки з дітьми та обговорювали з ними питання екстремізму, безпеку радикальних ідеологій, а також способи їх уникнення.

Ці підходи спрямовані на профілактику асоціальної поведінки, підвищення рівня правової культури та запобігання формуванню екстремістських поглядів у молодіжному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Бабій А. Ю. Екстремізм як соціальне явище і правова категорія. Кримінальне право та кримінологія. Часопис Київського університету права. 2020/3. С. 296-302.
2. Злочини на ґрунті ненависті: попередження та реагування Інформаційно-довідковий посібник для громадських організацій у регіоні ОБСЄ. <https://www.osce.org/files/f/documents/e/3/180336.pdf>
3. «Анти-Трамп» з Нової Зеландії: за що люблять і лають прем'єрку Джасінду Ардерн. BBC. 2019. 21 березня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-47646247?SThisFB&fbclid=IwAR34onPq0diUAthfC12bgJ1qwdXNRBx4YujwflrUSu1xlANR_yFtbPla15I.
4. Ірха Ю. Б. Використання екстремістами мережі Інтернет: правові проблеми виявлення та протидії в Україні. Інформація і право. 2015. № 3 (15). С. 56–65.
5. Благодарний А. М. Удосконалення правової регламентації протидії екстремізму. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: Зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 квітня 2019 р.) / орг. комітет: С. С. Кудінов (голова) та ін. Київ: Нац. акад. СБУ, 2019. С. 9–11.
6. Проект Закону України «Про протидію екстремізму» від 02.12.2013 № 3718. <https://ips.ligazakon.net/document/JG2VA00A>